

ЗА НУЖДТА ОТ РЕФОРМА В СИСТЕМАТА НА НАКАЗАНИЯТА В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

доц. д-р Иван Ранчев

Пловдивски университет, България

Резюме: В статията се разглеждат някои проблеми, свързани със санкционната система в българското наказателно право, налагащи нейното реформиране. Ще се обърне внимание на нуждата от отпадане на най-тежкото наказание – доживотен затвор без замяна; на тревожните тенденции във връзка с най-често налаганото наказание – лишаване от свобода; на подцененото значение на наказанията пробация, глоба, конфискация и лишаване от права, както и дали при съвременните условия да продължи налагането на най-лекия вид наказание – обществено порицание.

Ключови думи: НК, НПК, ЗИНЗС, наказания, изпълнение на наказанията

ON THE NEED FOR REFORM IN THE SYSTEM OF PUNISHMENTS IN THE REPUBLIC OF BULGARIA

Assoc. Prof. Ivan Ranchev, PhD

University of Plovdiv, Bulgaria

Abstract: This report examines certain issues related to the system of sanctions in Bulgarian criminal law that necessitate reform. Attention is given to the need to abolish the most severe punishment – life imprisonment without parole; to the alarming trends regarding the most frequently imposed punishment – imprisonment; to the underestimated importance of probation, property sanctions, and deprivation of rights; as well as to the lack of relevance, under modern conditions, of the lightest form of punishment – public censure.

Key words: Criminal Code, Criminal Procedure Code, Law on Execution of Punishments and Detention Measures, punishments, execution of punishments

Общи бележки

Тази проблематика все по-често става обект на обсъждане от научната общност в страната, с оглед на тенденциите в наказателното

законодателство към вътвърдяване на наказателната репресия по отношение на една сериозна част от най-разпространените престъпни състави. Друг е въпросът дали това води до успешното пресичане и ограничаване на нивото на престъпността. Последното предстои да се проследи при предстоящия анализ на най-често налаганите през последните години наказания в страната.

1. При най-тежките наказания – доживотен затвор без замяна и доживотен затвор в системата на наказанията на Р България

Доживотният затвор се въведе като отделен вид наказание през 1995 г. в чл. 37, ал. 1, т. 1 НК (нова ДВ, бр. 50/1995 г.)¹, а в разпоредбите на чл. 38, ал. 1 и ал. 2 НК (ДВ, бр. 153/1998 г.) се предвиди и наказанието доживотен затвор без замяна, което на практика отмени предходното най-тежко наказание в санкционната ни система – смърт, като твърде нехуманно. Но в системата на наказанията, очертана в чл. 37 НК, този отделен вид наказание остана неотразен.

Горепосочените най-тежки наказания се предвиждат за сравнително немалък брой престъпления – против републиката, против личността, против собствеността, общоопасни престъпления, против отбранителната способност, военни престъпления и против мира и човечеството. На практика обикновено се налагат само при най-тежките квалифицирани състави на умишлените убийства и грабежи. Тези престъпления в нашата страна са относително стабилни по своя брой, но напоследък по различни причини се забавиха темповете на водене и приключване на наказателните производства с налагане на съответните наказания, което доведе до създаването на обществена нетърпимост към дейността на правораздавателните органи.

Освен това прави впечатление и обстоятелството, че все по-рядко подобни прояви се санкционират от съдилищата в страната с най-тежкото по вид наказание. Така, според Националния статистически институт (НСИ)², за периода от 2010 г. до 2023 г., в рамките на 14 години, общият брой на наказанията „доживотен затвор“ е бил 46,

¹ Вж. повече за въвеждането на този вид наказание Груев, Л. Санкционната система по българското наказателно право. С., Сиби (Gruev, L. Sanktsionnata sistema po balgarskoto nakazatelno pravo., S., Sibi), 1997, 70 – 71.

² Според данните от раздела за Инфостат (https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/reports/result.jsf?x_2=560) през 2010 г. има наложени 6 ДЗ и 1 ДЗБЗ; 2011 г. – 7 ДЗ и 4 ДЗБЗ; 2012 г. – 6 ДЗ и 0 ДЗБЗ; 2013 г. – 3 ДЗ, 0 ДЗБЗ; 2014 г. – 5 ДЗ и 2 ДЗБЗ; 2015 г. – 0 ДЗ и 2 ДЗБЗ; 2016 г. – 6 ДЗ и 1 ДЗБЗ; 2017 г. – 2 ДЗ и 3 ДЗБЗ, 2018 г. – 2 ДЗ и 0 ДЗБЗ; 2019 г. – 1 ДЗ и 0 ДЗБЗ; 2020 г. – 2 ДЗ и 0 ДЗБЗ; 2021г. – 2 ДЗ и 0 ДЗБЗ; 2022 г. – 3 ДЗ и 0 ДЗБЗ и 2023 г. – 1 ДЗ и 0 ДЗБЗ.

а на „доживотен затвор без замяна“ – общо 13 бр., като през последните 6 години най-тежкото наказание не е било налагано от съдилищата. В местата за лишаване от свобода (МЛС) в края на м. октомври 2024 г. са били настанени 124 лица с наложени наказания „доживотен затвор“ и 55 лица с наложено наказание „доживотен затвор без замяна“. Наложените наказания „доживотен затвор“, заменени по реда на чл. 38а, ал. 3 от НК с наказание „лишаване от свобода“ от 30 години, са 31 броя. Освободените условно предсрочно от тази категория са 16 лишени от свобода. Неоснователно задържан от същата категория е само 1 лишен от свобода³.

Още в самото начало на включването им в системата на наказанията различията на най-тежкото наказание доживотен затвор без замяна (ДЗБЗ) със следващото по тежест – доживотен затвор (ДЗ), са сравнително трудно открояеми в разпоредбите на чл. 38, ал. 1, 2 и чл. 38а, ал. 1 – 5 НК. В чл. 38, ал. 1 НК е посочено общо, че наказанието ДЗБЗ се налага само, ако конкретното извършено престъпление е изключително тежко и предвидените цели в чл. 36 не могат да бъдат постигнати чрез по-леко по вид наказание, а в ал. 2 са дадени категориите лица, спрямо които не може да бъде налагано. В чл. 38а, ал. 1 НК е отразена същността на следващото по тежест наказание – доживотният затвор, което представлява принудително изолиране на осъдения до края на живота му в места за изтърпяване на наказанието лишаване от свобода. В следващата ал. 2 е посочено, че доживотният затвор се налага, когато извършеното престъпление е изключително тежко. Последното е идентично като условие с доживотният затвор без замяна, с изключение на преценката, че целите на чл. 36 НК не могат да се постигнат с по-леко наказание.

По този начин най-съществената отлика се явява възможността обикновеният доживотен затвор да бъде заменен с наказание лишаване от свобода за срок от тридесет години, ако осъденият е изтърпял не по-малко от двадесет години по чл. 38а, ал.3 НК. От тук и последиците, дори и да е работил по това време, да не му се зачитат работните дни по чл. 41, ал. 3 НК, а само изтърпеният срок на доживотния затвор за лишаване от свобода съгласно чл. 38а, ал. 4 и ал. 5 НК. Въпреки това в доктрината има известни спорове дали след тази замяна, ако лицето е работило, ще могат да се зачетат с обратна сила и работните дни⁴.

³ Вж. изпратената до ПУ „П. Хилендарски“ справка от Главния директор на ГДИН, с рег. № 12433/24.10.2024 г.

⁴ Вж. Владимирова, Р. Наказателно-законодателната реформа от 1995 г. – Съвременен преглед (Vladimirova, R. Nakazatelno-zakonodatel'nata reforma ot 1995 g. –

По отношение на начина на изтърпяване на двата вида най-тежки наказания условията са идентични. На осъдените според чл. 57, ал. 1, т. 1 ЗИНЗС се определя винаги първоначален „специален режим“, който съобразно разпоредбите на чл. 198, ал. 1 – 6 ЗИНЗС, при провеждания мониторинг от началника на затвора след изминаването на една календарна година, може да доведе до изменение на режима в по-лек – „строг“. Тогава има възможност тази обща категория осъдени лица⁵ при условията на по-облекчения режим да бъдат настанени в общи помещения с останалите затворници, като участват съвместно с другите лишени от свобода във възпитателни, образователни, спортни и други дейности. За тях остават единствено ограниченията по чл. 199, ал. 1 ЗИНЗС, че не могат да бъдат поставени впоследствие на лек или общ режим и нямат право на награди, които се ползват извън затвора. Според чл. 199, ал. 2 ЗИНЗС обаче се дава възможност на осъдените на обикновения доживотен затвор да бъдат настанени в затворнически общежития от открит тип, ако се замени наказанието им с лишаване от свобода, като ограниченията по ал. 1 отпадат, т.е. се ползват с почти всички права на другите лишени от свобода. Тази промяна в законодателството се наложи поради множество осъдителни решения против Република България от ЕСПЧ⁶. Неслучайно някои автори намират, че ЗИНЗС урежда срочното лишаване от свобода и доживотния затвор не като отделни и различни наказания (според НК), а като форми на една и съща санкция – лишаване от свобода, което бива срочно и безсрочно. Дори нещо повече, въпреки разделянето им в НК на отделни наказания, ЗИНЗС третира двата вида доживотен затвор като една обща санкция⁷.

При тази тенденция в наказателното и пенитенциарното право все повече се налага виждането, възприето в повечето европейски държави, че най-тежкото наказание в системата от наказанията е

Savremenno pravo), 1995, № 4, с. 17; Трайков, З. Наказателно-изпълнително право. С., Албатрос (Трайков, Z. Nakazatelno-izpalnitelno pravo. S., Albatros), 2007, с. 307.

⁵ На практика, според ЗИНЗС, изтърпяващите двата вида наказания всъщност са приравнени по своя статут в МЛС.

⁶ Вж. Йорзов (2) срещу България – р. от 02.09.2010 г. Страсбург, пето отделение, окончателно от 21.02.2011 г. по жалба № 36295/02, р. от 08.07.2014 г. Страсбург, четвърто отделение, окончателно на 08.10.2014г. по делото Харакчиев и Толумов срещу България по жалби № 15018/11 и 61199/12 (<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-156576%22%5D%7D>).

⁷ Вж. Орманджиева, Н. Доживотният затвор по наказателното право на Република България. С., Сиела (Ormandzhieva, N. Dozhivotniyat zatvor po nakazatelno pravo na Republika Bulgaria. S., Siela), 2024. с. 304, 305.

нехуманно и следва да отпадне. То се подкрепя от част от посочените представители на доктрината, както и в практиката⁸.

В съдебната практика възниква проблем във връзка с прилагане разпоредбата на чл. 38а НК, която предвижда възможността след изтърпяването на поне 20 години от наложеното наказание доживотен затвор за неговата замяна с наказание лишаване от свобода в предвидения максимален законов размер от 30 години. И от тук, при приспадането на изтърпяната част от наказанието доживотен затвор, последното може да се заменя само в рамките на фиксирания максимален срок 30 години, но трябва да се съобрази и дали същият не е надвишен. По този начин е напълно възможно едно лице, осъдено на наказание доживотен затвор, към момента на преценката за замяната му с наказание лишаване от свобода, да е изтърпяло един по-голям период от 30 години в условията на МЛС, като остатъчният срок, с оглед на горепосоченото приспадане, да се явява незаконосъобразен и да се търси отговорността на гържавата за превишената част над изтърпения размер от наказанието⁹. И тук се стига до сериозно противоречие, защото до момента на тази преценка от съда в производството по реда на чл. 449 – 450 НПК лицето изтърпява напълно законосъобразно, наложено със съответната присъда нака-

⁸ Вж. интервю на проф. Лазар Груев от 2012 г. (https://lex.bg/bg/news_fb/view/50147); Орманджиева, Н. Цит. съч., 354 – 357; Вангова, Й. и Д. Кънчев, Нечовешко ли е наказанието доживотен затвор без замяна по българското наказателно право? – Права на човека (Vandova, Y. i D. Kanchev, Nechoveshko li e nakazaniето dozhivoten zatvor bez zamyana po balgarskoto nakazatelno pravo? – Prava na choveka), 2008, № 2, с. 33; Петров, С., Е. Гиргинова, Доживотният затвор без замяна – нечовешко и унижително наказание. – БХК (Petrov, S., E. Girginova, Dozhivotniyat zatvor bez zamyana – nechoveshko i unizitelno nakazanie. – ВНК), април 2010 г. (<https://www.bghelsinki.org/media/uploads/special/dozhivoten-zatvor-bez-zamyana-2010.pdf>).

⁹ За тази опасност още през 2007 г. говори З. Трайков (Цит. съч., с. 306). Интересен е случаят с Тодор Чаракчиев, който е бил осъден с присъда № 13 от 24.03.1992 г. по н.о.х.г. № 210/1991 г., в сила на 06.05.1993г. на Старозагорския окръжен съд на наказание „смърт“ чрез разстрел. След въведения мораториум върху изпълнението му, впоследствие то е заменено последователно на „доживотен затвор без замяна“ и на „доживотен затвор“ с Указ № 4/25.01.1999 г. и Указ № 12/21.01.2013 г. на Вицепрезидентите на Република България. С опр. № 260313/10.08.2021 г. по ч.н.г. № 97/2021 г. на Старозагорския окръжен съд последното е заменено с наказание „лишаване от свобода“ за срок от 30 години, като на основание чл. 38а, ал. 5 НК е зачетен престоят му в затвора за изтърпяно наказание, като е установено, че този срок е превишен с десет месеца и бива освободен.

зание доживотен затвор, а след вземане на решението за замяната му с точно фиксирания максимален размер от 30 години лишаване от свобода реално се стига до подобно превишаване. Последното не стимулира по никакъв начин положителното решаването на въпроса от съдилищата, защото остава рискът за осъждането на гържавата за претърпените имуществени и неимуществени вреди през остатъчния период над 30 години от осъденото лице.

Отделно, при замяна на наказанието доживотен затвор с лишаване от свобода, след изминаването на 20 години, но не повече от 30, няма пречка осъденият да поиска да бъде условно предсрочно освободен за остатъчния срок от замененото наказание, при наличието на гадена положителна характеристика от затворническата администрация във връзка с тази замяна¹⁰. По този начин има възможност впоследствие да се ревизира преценката за налаганото подобно наказание, въпреки извършеното изключително тежко престъпление, да се въздвори лицето за един максимално продължителен срок. За мен по-логичното решение е да се изменят разпоредбите на чл. 38а, ал. 3 и чл. 39, ал. 2 НК като при замяната на наказанието доживотен затвор със следващото по тежест наказание лишаване от свобода да не се посочва изрично такъв 30-годишен срок.

По аналогия на разпоредбата на чл. 43а, т. 2 НК за замяна на наказанието пробация с лишаване от свобода¹¹ би могло да се посочи, че в случаите на замяна на наказанието доживотен затвор с лишаване от свобода срокът на изтърпяната част от наложеното предходно наказание може да е по-голям от максимума, посочен в чл. 39, ал.2 НК, като лицето следва да се освободи незабавно. Очевидно в тези случаи лицето ще бъде на една напреднала възраст, като освобождаването му би имало изключително хуманен характер, особено ако страда и от някакво сериозно заболяване.

¹⁰ Вж. Пушкарова, И. Наказателноправният отговор срещу изключително тежката престъпност: смъртното наказание, доживотният затвор и доживотният затвор без замяна в България. С., Сиела (Pushkarova, I. Nakazatelnopravniyat otgovor sreshtu izklyuchitelno tezhkata prestapnost: smartното nakazanie, dozhivotniyat zatvor i dozhivotniyat zatvor bez zamyana v Bulgaria. S., Siela), 2021, с. 638, според която в периода от 2012 г. до август 2021 г. подобна замяна е постановена спрямо 13 мъже и 1 жена, от които има трима условно предсрочно освободени, двама са освободени поради изтърпяване на наказанието, един помилван, чрез опрощаване на остатъка, и един починал. Описани са на с. 679 – 680 и три случая с условно предсрочно освободени.

¹¹ Посочено е изрично, че в тези случаи срокът на лишаването от свобода може да бъде под минимума по чл. 39, ал. 1 НК.

2. По отношение на наказанието *пробация*

Открояват се две основни тенденции. Първо, добре е да се има предвид, че в наказателния ни кодекс в повечето случаи наказанието пробация се предвижда като алтернативно наказание на лишаването от свобода или глобата¹². По делата с по-значим обществен интерес, свързани с нанасяне на телесни увреждания на длъжностни лица по чл. 131, ал. 2 НК, квалифицираните състави на хулиганство и престъпления против транспорта, законодателят през последните години въведе минимален праг и увеличи горната граница на наказанието лишаване от свобода, като се изключи възможността да се наложи подобно наказание, дори при условията на чл. 55 НК. Затова и през последните близо 14 години наказанието пробация се налага все по-рядко от съдилищата¹³. На този проблем обръщат внимание и някои автори, като предлагат промени и в законовата уредба с разширяването на приложното поле на пробацията, която винаги да се предвижда алтернативно с лишаването от свобода¹⁴.

На второ място, в много от случаите на наложено наказание пробация се констатира липсата на ефективни способности за привеждането му в изпълнение и успешното му изтърпяване. Причините за това в началото бяха свързани с липсата на добро взаимодействие на пробационните служби със структурите на МВР и органите на местното самоуправление, а напоследък и с миграционните процеси в страната и трудното трансфериране на това наказание за изпълнение в дру-

¹² Примерно при по-леко наказуемите състави за нанасяне на телесна повреда по чл. 130, ал. 1 и ал. 2, чл. 131, чл. 133 НК, за zlepоставяне по чл. 136, чл. 138, чл. 139 – 141 НК, хулиганство по чл. 325, ал. 1 НК и др. Ако деецът не е бил осъждан и за престъплението се предвижда наказание лишаване от свобода до три години за умишлено престъпление или до пет години за непредпазливо престъпление или по-леко наказание, се прилага чл. 78а НК. Същевременно се разшириха твърде много ограниченията за приложението ѝ, в хипотезите на чл. 78а, ал. 6 НК, което отново дава приоритет на лишаването от свобода. Възможно е на практика след подобно осъждане на лишаване от свобода с приложението на чл. 66 НК в изпитателния срок да се извърши ново престъпление. И тогава да се сключи споразумение с налагане на наказание пробация, за да се избегне приложението на чл. 68 НК, което обаче е нелогично, с оглед степенуването на наказателната репресия от по-леко към по-тежко по вид наказание.

¹³ Според данните на НСИ за периода от 2010 до 2023 г., ако през първата година общо наложените наказания пробация са били за 13 795 осъдени лица, то за последната от периода година са само 2492.

¹⁴ Вж. Георгиев, Т. Пробацията в наказателното право. Пловдив, УИ „П. Хилендарски“ (Georgiev, T. Probatsiyata v nakazatelnoto pravo. Plovdiv, UI „P. Hilendarski“), 2023, с. 188.

зите държави членки на ЕС¹⁵, както и липсата на финансиране от държавата за включване на осъдените в курсове за професионална квалификация и програмите за обществено въздействие. Междувременно, в резултат на тези забавяния, някои от осъдените лица извършваха нови престъпления, за които им се налагаха ефективни наказания лишаване от свобода, чието изпълнение е с приоритет. И това доведе в много случаи до изтичане на давностните срокове за изпълнение на наложеното наказание пробаця, тъй като са сравнително кратки (според чл. 82, ал. 1, т. 5 и ал. 3 НК е две години и съответно 3 г.). Привеждането в изпълнение на наложеното впоследствие наказание лишаване от свобода на практика прекъсваше започнатото изпълнение на предходното наказание пробаця, като се стигаше до изтичане на абсолютния давностен срок.

За да се преодолее този проблем, в ТР № 3/2017 г. по т.г. № 3/2017 г. на ОСНК на ВКС се предвиди, че след като не е налице неоправдано бездействие на компетентните държавни органи за привеждане в изпълнение на „изчакващото“ наказание пробаця, а същото е обективно невъзможно поради приоритетно наказание лишаване от свобода или мерки за неотклонение задържане под стража или домашен арест, давност за изпълнението на наказанието пробаця не може да тече. И ако след освобождаването на осъдения от мястото за лишаване от свобода или ареста е започнало изпълнение на остатъка от наказанието пробаця и той без основателна причина не изпълнява пробационните мерки, замаяната при условията на чл. 43а, т. 1 и 2 НК принципно е възможна, ако не е изтекъл предвиденият срок по чл. 82, ал. 4, в ал. 1, т. 5 НК. Същевременно се указва, че при изчисляването на 3-годишния срок на абсолютната давност за пробацията не следва да се отчита времето, през което осъденият е търпял приоритетно ефективно наказание лишаване от свобода или спрямо него е прилагана мярка за неотклонение задържане под стража или домашен арест¹⁶. Последното доведе и до изменение разпоредбата на чл. 228, ал. 3 ЗИНЗС (ДВ, бр. 13/2017 г.), според която, ако по време на изтърпяване на наказанието пробаця се постановят подобни мерки за неотклонение или бъде приведена в изпълнение друга присъда с наложено ефективно наказание лишаване от свобода, изпълнението на пробационните мерки се преустановява. В тези случаи пробационният служител изчислява изтърпяната част

¹⁵ Вж. Закон за признаване, изпълнение и изпращане на съдебни решения и решения за пробаця, с оглед упражняване на надзор върху пробационните мерки и алтернативни санкции, обн. ДВ, бр. 25/27.03.2012, в сила от 28.04.2012 г.

¹⁶ Вж. р. № 5/30.01.2019 г. по н.г. № 1172/2018/ I н.о., р. № 24/02.03.2020 г. по н.г. № 1177/2019/ II н.о. на ВКС.

от наказанието пробация и я изпраща на прокурора, привел в изпълнение наказанието. Впоследствие затворническите власти уведомяват прокурора за изтърпяване на наказанието лишаване от свобода, като се привежда отново първоначалната присъда за доизтърпяване на остатъчната част от наказанието пробация. Но ако изпълнението на наказанието пробация изобщо не е започнало или преди внасянето на предложение за замяната му с лишаване от свобода по чл.43а, т.2 НК е изтекла предвидената давност поради последвало наложено ефективно наказание лишаване от свобода, тогава тази разпоредба е неприложима¹⁷.

С промяната на горепосочената разпоредба в ЗИНЗС, както и с въведената от ВКС тълкувателна практика, фактически се „заобиколи“ императивната и по-висша норма на чл. 82, ал. 4 НК за изтичане на абсолютната давност за изпълнение на наложеното наказание, без да се вземе предвид обстоятелството, че в много от случаите преди да се доизтърпи остатъчната част на наказанието пробация, осъдените лица могат да извършат ново, поредно престъпление, за което да им се наложи ефективно наказание лишаване от свобода. По този начин отново трябва да се прекъсне изпълнението на наказанието пробация и се изтърпява приоритетното, макар и следващо по ред, наказание лишаване от свобода. Така в продължение на години се изчаква да се доизтърпи от осъденото лице наложеното наказание пробация и се обезсмисля принципът за градуране в преценката на съда за налагане на най-подходящата санкция от по-лека към по-тежка по вид от системата на наказанията. Видно, от предоставената справка от ГДИН при МП, в края на м. октомври 2024 г.¹⁸ подобни случаи за осъдени лица на наказание „пробация“, които са с най-тежките мерки за неотклонение „задържане под стража“ и „домашен арест“ и са осъдени на наказание лишаване от свобода с преустановено изпълнение на пробационни мерки, не са малко – общо 232 бр.

Затова считам, че тази проблематика би могла да бъде разрешена по два начина от законодателя. Първият, по-елегантен подход е свързан с увеличаване на давностния срок за изпълнение на наказанието „пробация“, който съобразно разпоредбата на чл. 82, ал. 1, т. 4 НК сега е само две години. Няма пречка да се предвиди една нова, самостоятелна разпоредба като чл. 82, ал. 1, т. 4а НК, в която да се посочи изрично, че наложеното наказание не се изпълнява, когато са изтекли

¹⁷ Вж. опр. № 90 /24.02. 2022 г. от по ВЧНД № 636/2021 г. на ПАС.

¹⁸ Вж. цитираната справка до ПУ „П. Хилендарски“ на Главния директор на ГДИН.

повече от три години, ако е пробаця. Така абсолютният давностен срок за изпълнение на наказанието пробаця по смисъла на чл. 82, ал. 4 НК ще се увеличи от три на четири години и шест месеца. Същевременно с това в чл. 82, ал. 3 НК би могло да се добави пояснително изречение, затова, че ако по време на изтърпяване на наказанието пробаця се постановят мерки за неотклонение „задържане под стража“ или „домашен арест“ или бъде приведена в изпълнение друга присъда с наложено ефективно наказание лишаване от свобода, изпълнението на пробационните мерки се преустановява като се прекъсва давността за наказателно изпълнение. Последното би било в съответствие и с разпоредбата на чл. 228, ал. 3 ЗИНЗС. Втората, порестриктивна възможност е да се въведе допълнителна отделна алинея в чл. 43а НК, в която да се предвиди, че ако осъденият, след като е осъден на наказание пробаця, извърши друго престъпление, за което му се налага ефективно наказание лишаване от свобода, нагвишаващо максимално предвидения давностен срок за изпълнение на по-лекото по вид наказание, пробационният съвет или съответният прокурор да могат да внасят предложение до съда за замяната на наказанието пробаця с лишаване от свобода със зачитане на сроковете за изтърпяната му част. По този начин ще се постигне не само процесуална икономия, но и няма да се влага допълнителен ресурс по взаимодействие между различните органи от наказателното изпълнение към ГДИН, като ще се достигне до по-пълноценно постигане на целите по чл. 36 НК.

3. По отношение на по-леките видове наказания

Ако се игнорират статистическите данни за най-често срещаните наказания, свързани с лишаване от свобода, се очертава трайна тенденция към намаляване на налаганите по-леки наказания.

За наказанието „пробаця“ тези резултати вече бяха обсъдени, като спадът за периода от 2010 г. до 2023 г. е повече от 5 пъти. Данните за налаганото наказание „глоба“ също сочат за неговото намаляване, което в края на периода е с около 25%¹⁹. А останалите по-леки видове наказания – „лишаване от права“, „конфискация на налично имущество“ и „обществено порицание“ се налагат все по-рядко²⁰. Тук

¹⁹ Според НСИ осъдените лица на наказание „глоба“ през периода 2010 – 2023 г. трайно намаляват, защото в началото са осъдени общо 2098 лица, впоследствие спадат рекордно през 2015 г. до 889 лица, а в края, през 2023 г., са 1505 лица.

²⁰ В НСИ тези наказания не се водят като отделна статистика, а общо в раздела „други“. В началото на периода през 2010 г. е имало общо 766 осъдени

е мястото да се отбележи и още един практически проблем – наказанията „конфискация“ и „глоба“ в много от случаите, поради забавяне на своевременното вземане на обезпечителни мерки, на практика не могат да бъдат изпълнени. Трудно се постига събираемост на държавните вземания и поради бездействието от органите на Дирекция „Държавни вземания“ на НАП.

Наказанията „лишаване от права“ не се налагат самостоятелно, а обикновено редом с наказанието лишаване от свобода. В практиката прави впечатление, че през последните години тези наказания най-често се налагат от съдилищата за извършваните престъпления против транспорта, при длъжностни присвоения, подкупи и др.

Най-лекото наказание „обществено порицание“ през последните години се налага изключително рядко, защото не винаги води до постигане на поставените в чл. 36, ал. 1 НК цели. От една страна, няма сериозен поправителен ефект спрямо извършителя на престъплението, който не е обвързан, както преди, трайно с местоживеене в определено населено място и с постоянна месторабота. От друга страна, при съвременните условия липсва и сериозен резонанс, за да се постигнат целите на генералната превенция спрямо останалите членове на обществото. Нужният ефект, за съжаление, се постига, макар и сравнително рядко, само в по-малките населени места. Затова и намирам за логично, че следва да се преосмисли неговата роля и начин на изпълнение, както и дали да не отпадне от системата на наказанията.

4. За тревожната и трайна тенденция на постоянно увеличаване от законодателя на размерите на предвидените наказания, свързани с лишаване от свобода, за някои от престъпните състави за сметка на останалите по-леки наказания

Постигането на справедливост спрямо извършителите на най-често срещаните у нас престъпления винаги е било процес, в който органите на изпълнителната и законодателната власт се явяват длъжници на обществото. И за съжаление, най-лесното решение от тяхна страна се търси посредством постоянното добавяне на нови квалифицирани престъпни състави и увеличаване сроковете на предвидените наказания лишаване от свобода. По този начин, от една страна, се прави опит да се отговори на обществените очаквания за предвиждане и налагане спрямо най-разпространените престъпления

лица с наложени от тази група по-леки по вид наказания, а в края, през 2023 г., са само 99 осъдени лица, което е направо символично.

на завишени наказания лишаване от свобода, а от друга страна, се игнорира приложението на останалите видове наказания, без да се постига някакъв видим резултат в борбата с престъпността.

Последното обаче през последните години не доведе до някакъв видим ръст в броя на осъдените лица с наложени наказания, свързани с лишаване от свобода, а напротив – очертава се насока и към тяхното намаляване²¹.

Друга видима тенденция е, че налаганите наказания лишаване от свобода, като относителен дял спрямо останалите, по-леки по вид наказания, трайно се увеличават, но същевременно с това и последните продължават да намаляват²².

На този проблем се обръща внимание от множество автори, вкл. и с оглед на Концепцията за наказателна политика за периода 2020 – 2025 г., приета с Решение на Министерския съвет № 318/15.03.2002 г., но без видим резултат от последвалите законови промени²³.

С основание представителите на доктрината и практиката очертават като проблемни моментите: свръхкриминализацията, включваща понякога за определено тежко съставомерно деяние да се прилагат в условията на алтернативност двата вида доживотен затвор и наказание лишаване от свобода в максимален размер или обратно – за някои деяния е предвидено налагането на наказание лишаване от свобода или друго наказание, вместо административно наказание, както и случаи на дублиране на престъпен и административен състав за идентично деяние; за необоснованото утежняване на наказателната репресия, без да се постига по-висока ефективност при постигане целите на наказанието за дееца и обществото²⁴; голя-

²¹ За намаляването на броя и наложените наказания доживотен затвор и доживотен затвор без замаяна вече се упомена в началото на статията. Според НСИ в периода от 2010 – 2023 г. през първата година осъдените на лишаване от свобода са 22 404 лица (в пиковата 2011 г. общо 26 583 лица), а в неговия край през 2023 г. трайно намаляват до общо 18 940 лица.

²² Според НСИ през 2010 г. съотношението им е 22 404 осъдени на лишаване от свобода спрямо 16 659 осъдени на по-леко по вид наказание, а през 2023 г. има общо 18 940 осъдени на лишаване от свобода спрямо 4096 лица, осъдени на по-леки наказания.

²³ Вж. Трайков, З. (Цит. съч., с. 307) и проф. г-р Панайотов, П. Наказателната политика и наказателният кодекс на България. – Юридически барометър (Panayotov, P. Nakazatelna politika i nakazatelniat kodeks na Bulgaria. – Yuridicheski barometar), 22.03.2023, № 20 (<https://news.lex.bg/наказателната-политика-и-наказателн/2/>).

²⁴ Вж. Доклад от 30.05.2024 г. на Комисия към Съвета за криминологически изследвания на Министерство на правосъдието „Тенденции и превенция на

ма част от предвидените наказания не съответстват на естеството и обществената опасност на деянията и накрая за формалното въвеждане на задължителните европейски стандарти според правото на ЕС и международното право в наказателната ни система, без по съществуващото си да се постига в някаква степен нейното реформиране.

В заключение, темата е изключително обширна като поставя множество въпроси в няколко области на наказателното право и дава възможност за сериозна дискусия сред правната ни общност, с което се надявам да съм провокирал интереса на участниците.

престъпленията по автомобилния транспорт (чл. 343 – 343z от Наказателния кодекс)“, приет с Решение на СКИ, протокол № 1 от 28.11.2022 г. (<https://mjs.bg/home/index/5969368b-539a-442a-bad0-6800db436e82>).